

"המשחק הגדול" – תחרות המעצמות במרכז אסיה ובקווקז

צבי מגן ואולנה בגנו-מלדבסקי

הקדמה

מאמר זה עוסק בתחרות המתנהלת בין המעצמות במרכז אסיה ובקווקז. זה המרחב הגאופוליטי הסמוך למזרח התיכון, המושפע מהתהליכים בו והמשפיע עליהם. האזור של מרכז אסיה והקווקז נודע בעבר כסלע מחלוקת בין המעצמות, והתחרות על השליטה בו כונתה במאה התשע עשרה "המשחק הגדול". תחרות דומה, המכונה "המשחק הגדול החדש", מתעצמת לאחרונה ומעורבות בה המעצמות הגדולות, לצד מדינות האזור. הפרס לזוכה במשחק זה הוא גאופוליטי וגם כלכלי (כולל מקורות האנרגיה).

באזור זה נמצאות עתודות של מקורות אנרגיה מהגדולות בעולם, ולנגישות אליהם יש משמעות אסטרטגית לכלל הגורמים – האזוריים והחיצוניים כאחד. מלבד זה, לאזור זה מיוחסת חשיבות אסטרטגית רבה בשל מקומו הגאוגרפי ובשל עובדת היותו אזור מוסלמי (כל מדינות אסיה התיכונה וכמה מדינות בקווקז). בשל המניעים הללו האזור בו מדובר הוא יעד מועדף הן למעצמות והן למדינות מוסלמיות הגובלות בו ומעוניינות להרחיב את השפעתן. להתמודדות זו השלכות על כל הגורמים המעורבים בה וגם על המזרח התיכון בכללותו. מאמר זה מתמקד בתיאור התהליכים המתנהלים באזור זה ומנסה להצביע על השלכותיהם האפשריות על ענייני המזרח התיכון.

מאפייני האזור

המרחב של מרכז אסיה והקווקז הוא מכלול גאופוליטי רצוף, עם המזרח התיכון, ומשלב, מלבד מרכיבים גאוגרפיים ואתניים מגוונים, גם מכנים משותפים לא מעטים – כלכליים, דתיים, תרבותיים ופוליטיים. האזור מתחלק לשני גושי

צבי מגן חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי
אולנה בגנו-מלדבסקי חוקרת במסגרת תכנית ניובאוואר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

מדינות: (א) אזור הקווקז, ובו שלוש ממדינות ברית המועצות לשעבר – גאורגיה, ארמניה ואזרבייג'ן; (ב) אזור אסיה התיכונה, המשתרע בין הים הכספי לסין, ובו חמש מדינות ברית המועצות לשעבר, מוסלמיות כולן (קזחסטן, אוזבקיסטן, טורקמניסטן, קירגיסטן וטדג'יקיסטן).

מדרומו משתרעת רצועת מדינות מוסלמיות – טורקיה, עיראק, איראן, אפגניסטן ופקיסטן. אזור זה מתאפיין במתיחויות אתניות ומדיניות ובחוסר יציבות המלווה בחשש מהאסלאם הרדיקלי, שנוצרו לאחר קריסת ברית המועצות. השחקן המרכזי הטוען למעמד מיוחד באזור הוא רוסיה, אשר שלטה בעבר על כלל המדינות בו. לאחר התמוטטות ברית המועצות נדחקה רוסיה למעמד משני באזור, ואולם מלפני כעשור, בעקבות התחזקותה הכלכלית, חל שינוי במדיניות החוץ שלה, והיא רואה באזור זה את קו המגע העיקרי שלה מול המערב, מול האסלאם הרדיקלי ומול סין. בו בזמן פיתחו גם גורמים נוספים אינטרסים גאופוליטיים, אסטרטגיים וכלכליים באזור זה. כפועל יוצא מכך הפך האזור מגרש לתחרות בינלאומית.

רוסיה

רוסיה, שנחלשה לאחר התפרקותה של ברית המועצות, הפתיעה בשנים האחרונות בהגברת פעילותה בזירה הבינלאומית. על פי הצהרותיה מקדמת רוסיה מדיניות רב-קוטבית המכוונת לעשותה שחקן בינלאומי שווה ערך לארצות הברית, כדי להקנות לה יכולת השפעה על תהליכים גלובליים באמצעות מוסדות בינלאומיים ובאמצעות טיפוח אינטרסים משותפים עם שחקנים בינלאומיים אחרים, כדי לקדם את יעדיה הלאומיים. לרוסיה, הגובלת באזור המדובר לכל רוחבו, היסטוריה ארוכה של יחסים הדוקים עם השחקנים האזוריים. רוסיה מייחסת לאזור משקל אסטרטגי רב במדיניות החוץ שלה: בתחום הביטחון הלאומי היא רואה בו אזור חיץ או רצועת ביטחון מול נאט"ו ומדינות רדיקליות כמו אפגניסטן ופקיסטן; ובמישור הגאופוליטי היא מזהה בו מרחב הזדמנויות מועדף לבניית השפעתה ולקידום יעדיה הן במערכות האזורית והן במערכת הגלובלית.

שיקולים תוך-רוסיים

בתוך תחומיה של רוסיה הסמוכים לאזור קיימת אוכלוסייה מוסלמית גדולה: באזור הפדרלי הדרומי של רוסיה (SFD) ישנם שבעה מחוזות מוסלמיים, ועוד שניים באזור הפדרלי וולגה (VFD).¹ המחוזות שבאזור הוולגה רגועים. לעומתם, בצפון קווקז פועלת "חזית מוסלמית" לוחמנית, שהחלה במחוז הצ'צ'ני, המאתגר את הגבול הדרומי של רוסיה והמקדם את האסלאם הרדיקלי. באזור צפון קווקז מתנהלת כבר קרוב לשני עשורים מלחמה עיקשת ועקובה מדם בין הרוסים למוסלמים

מורדים, ובכלל זה שתי מלחמות בהיקף מלא עם צ'צ'ניה, שאף כי הוכנעה, רוחשות בה פעילויות התנגדות. בלחימה זו משתתפים כוחות וגורמי תמיכה מוסלמיים מהמזרח התיכון.² כמו כן מתנהלת פעילות טרור במחוזות מוסלמיים נוספים של צפון הקווקז, המתבטאת בלחמת גרילה ובפעילות טרור באזור כולו. חמור מכך, לאחר הנחלת התבוסה לארגוני הג'האד הצ'צ'ניים, התפשטו מגמות אלו למחוזות רוסיים אחרים.³ האתגר הנוסף עבור רוסיה הוא מצבה הדמוגרפי המידרדר – האוכלוסייה הסלאבית הולכת ומצטמקת, ואילו זו המוסלמית גדלה. ברוסיה כיום עשרים מיליון מוסלמים בערך, ומספרם צפוי לגדול מאוד. אם לא תיבלם התפשטות האסלאם הרדיקלי, הוא עלול להקיף את מרבית האוכלוסייה המוסלמית בעתיד. מציאות מורכבת זו מכתיבה לרוסיה, לצד הפעילות המכוונת להכלת האיום האסלאמי מבית, את הצורך לפעול לאבטחת גבולותיה עם העולם המוסלמי. המדינות באסיה התיכונה ובקווקז אמורות, לפי תפיסת הרוסים, לשמש חיץ לבלימת האיום, וגם ראש גשר לקידום השפעתה של רוסיה במרחב זה.

שיקולי מדיניות החוץ

פעילותה של רוסיה באזור הנדון היא אסרטיבית, ומכוונת בעיקרה לקידום מעמדה המשפיע ולהשגת יעדים גאופוליטיים וכלכליים ברורים. רוסיה מתייחסת למרחב גבולותיה באסיה המרכזית ובקווקז כאל "הבטן הרכה" שלה מול אזור התמודדות מרכזי כיום בעולם, שהיא רואה בו, מלבד בלימת האיום האסלאמי, הזדמנויות לעצמה: הן הכלכליות – בתחום מקורות האנרגיה; והן המדיניות, המכוונות לרכישת המוניטין הבינלאומי ולבלימת התבססותו של המערב שם, המסכנת את האינטרסים שלה. דרכה של רוסיה לקידום השפעתה באזור היא בראש ובראשונה באמצעות דחיקתם של ארצות הברית וגורמים לא רצויים אחרים החוצה, על ידי עידוד מגמות אנטי-מערביות, הגשת סיוע למדינות היעד, לרבות זה הביטחוני,⁴ ופיתוח פעילות מדינית אקטיבית, תוך כדי הצעת שירותי גישור ותיווך.

הפעילות של רוסיה באזור כוללת, מלבד היחסים הדו-צדדיים עם המדינות בו, גם ייזום מסגרות בינלאומיות משותפות, ובכלל זה הארגון לביטחון משותף⁵ וכן הסכם שנחאף,⁶ שניהם נוסדו בזמנה של רוסיה, ונועדו בין היתר להילחם בטרור. רוסיה היא גם שחקן מרכזי בארגון לשיתוף פעולה של אסיה המרכזית.⁷ מלבד זה, יש לה מעמד של משקיפה בארגון האסלאמי, המשתף עמה פעולה במאבקה נגד הצ'צ'נים.⁸ לאחרונה המליץ הארגון על מעורבות אינטנסיבית יותר של רוסיה בתהליך המדיני במזרח התיכון על בסיס היתרם הסעודית.

אף שארצות הברית מתייחסת לרוסיה לרוב כלשחקן משני, רוסיה מהווה גורם מתחרה ומאתגר לארצות הברית ולנאט"ו בשאיפתה להיות שחקן משפיע באזור. לכן היא מעדיפה שיתוף פעולה עם איראן ועם סין נגד המערב. בעת הצורך לא

תירתע רוסיה גם משימוש באמצעים כוחניים, כמו היציאה למלחמה נגד גאורגיה, כדי למנוע ממנה, וגם מהמועמדים האחרים, חציית קווים והצטרפות לנאט"ו.

הממד הכלכלי

מלבד השיקולים שהוצגו לעיל, חשובים האינטרסים של רוסיה בתחום הכלכלי. האזור הנדון מתאפיין במאגרי נפט וגז מהגדולים בעולם. להבנתה של רוסיה, המערב בכלל וארצות הברית בפרט פועלים לצמצום השפעתן של רוסיה ואיראן בתחום היצוא וההובלה של נפט. החשש של רוסיה גבר לאחרונה בעקבות ההתקדמות בפרויקט TBC – קו צינורות מהים הכספי לים התיכון – השייך רובו לחברות בריטיות, אזריות, אמריקאיות וטורקיות. במקביל אליו נסלל קו להובלת גז, גם הוא מאזרביג'ן לים התיכון דרך טורקיה, שניהם בשליטה אמריקאית-בריטית.⁹ קו זה עתיד לחבור לפרויקט האירופי החשוב ביותר – "נאבוקו" [Nabucco], הנסלל מהגבולות של טורקיה עם איראן וגאורגיה לאירופה. בקצהו השני ייסלל הקטע התת-ימי בים הכספי, שיחבור לטורקמניסטן ולקזחסטן, יצואניות גז גם הן, תוך כדי עקיפתן של רוסיה ואיראן. רוסיה מצדה מקדמת את פרויקט "הזרם הדרומי" להולכת גז מרוסיה לאירופה, דרך הים השחור, ואת פרויקט "מזרח סיביר – האוקיינוס השקט" – נתיב הובלת נפט לסין.

עם זאת, המרכיב הכלכלי הצרופ איננו המכריע בשיקולי מדיניות החוץ של רוסיה. נתיבי מקורות האנרגיה מאזור הים הכספי אינם מיועדים למטרת רווח כלכלי בלבד אלא הם גם מעין רצועת ביטחון וגם הגבולות לתיחום מרחבי השליטה וההשפעה. רוסיה מגבירה את פעילותה הדיפלומטית במרחב הים הכספי ומאתגרת את המערב עם סין ואיראן.¹⁰

לסיכום, פעילותה של רוסיה במרחב זה מקפלת סיכונים לצד סיכויים. הדילמה של רוסיה היא בחירה מושכלת בין כלל החלופות הקיימות באזור. על הפרק עומדות סוגיות כמו שאלת ההתנהלות בנושא האיראני, בדגש על התכנית הגרעינית שלה; איום האסלאם הרדיקלי; תכניותיה העתידיות של סין; השאלה של נתיבי מקורות האנרגיה ובניית ההגמוניה באזור תוך כדי הרחקת מתחרים. נראה שרוסיה תמשיך להיות אתגר עיקרי עבור ארצות הברית, ולא תקל את פעילותה באזור גם בעתיד, אלא אם כן תושג תמורה הולמת לטובת האינטרסים של רוסיה, כמו שיתופה בתהליך המדיני במזרח התיכון או בתחומים אחרים. במובן זה, ובשל מגבלותיהם של יתר השחקנים, לרוסיה סיכוי סביר לזכות במעמד של הובלה באזור.

המערב

האמריקאים מקדמים בהצלחה, המשתנה לסירוגין, את התבססותם באזור אסיה המרכזית והקווקז. בהקשר זה פועלת ארצות הברית בשיתוף עם נאט"ו להפרדת

אזורי הקווקז ואסיה התיכונה מההשפעה של רוסיה, על ידי השקעות, שיתופי פעולה מגוונים ואף סיוע ביטחוני.¹¹ לאחר שנים של הישגים של המערב בקידום הניסיון להתבסס בקווקז, תוך כדי פעילות לצירופה של גאורגיה ואף מדינות נוספות לנאט"ו, עלה מאמץ זה על שרטון.

רוסיה, שחשה איום ממשי לאינטרסים שלה באזור והנאמנה לתפיסה של קיום הגמוניה רוסית, לפחות במרחב של ברית המועצות לשעבר, יצאה באוגוסט 2008 למלחמה נגד גאורגיה, תוך כדי ניצול משבר מקומי. למעשה, אפשר לראות בכך מלחמה בין רוסיה למערב על ההגמוניה בקווקז. מובן מאליו כי לאחר ניצחונה של רוסיה נדחתה התכנית של המערב לזמנים טובים יותר. נראה שהנושא יפתר בהבנות חדשות בין ארצות הברית לרוסיה בעתיד. לפי שעה, תגובתה האלימה של רוסיה בגאורגיה, שאמנם הביאה לפגיעה ביחסיה עם המערב, גרמה לנאט"ו להקפיא את כוונותיו להתרחב מזרחה.

מלבד מעורבותם הישירה של ארצות הברית ונאט"ו בעיראק ובאפגניסטן, הם פורסים שרשרת בסיסים לתמיכה בפעילותם במרחב. זו נמתחת מהבלקנים, דרך חופי הים השחור והים הכספי, וחוצה את אסיה המרכזית. מערכת בסיסים זו איננה אהודה, בלשון המעטה, לא על רוסיה ולא על סין. רוסיה פועלת למניעת הקמתם או לסגירתם (כמו שקרה באוזבקיסטן). עם זאת, ארצות הברית ונאט"ו אינם מוותרים על המאמצים בתחום זה. פעילות זו של נאט"ו במרחב, המכוונת להתבססות בו, תוך כדי שילוב מדינות מהאזור בשורותיו, היא אחת מאבני הנגף עבור הרוסים, ואלה מגיבים על כך באמצעים כוחניים. באשר למאמצי הטרפוד של רוסיה, האמריקאים פועלים להחלשתם על ידי הפעלת לחצים מגוונים בגזרות אחרות. ברוסיה מאמינים שהצעדים כמו הרחבת נאט"ו מזרחה, הצבת טילים באירופה ומהפכות "הצבעוניות" במדינות ברית המועצות לשעבר, הם חלק מלחצים אלה.

בשנה האחרונה נקטה
ארצות הברית גישה
חדשה, המעוגנת בתכנית
"Reset", המקפלת הצעות
חיוביות לרוסיה במרבית
התחומים החשובים לה.

בשנה האחרונה נקטה ארצות הברית גישה חדשה, המעוגנת בתכנית "Reset", המקפלת הצעות חיוביות לרוסיה במרבית התחומים החשובים לה, ובכלל זה ויתורים על הצבת טילי יירוט באירופה, הכרה במעמדה המיוחד של רוסיה באזורי ברית המועצות לשעבר, הענקת הזדמנויות לפעילות במערכת הבינלאומית בכלל ובמזרח התיכון בפרט. בעקבות כך הדינמיקה של היחסים בין

רוסיה לארצות הברית משתנה, לרבות גיוס תמיכתן של רוסיה ושל סין, לשיתוף פעולה במלחמה בטרור, ובעיקר לסיוע בהכלת תכנית הגרעין של איראן. רוסיה, אשר פעלה בעקביות לטרפוד המאמצים של ארצות הברית, מוכנה עתה לשיתוף פעולה בנושא זה. הנטייה של רוסיה היא לשתף פעולה בשכנוע האיראנים לוותר

בתחום הגרעין, אולם עדיין קיים ספק בעניין נכונותה של רוסיה לתמוך בהטלת הסנקציות על איראן בפועל.

איראן

איראן היא השותף האסטרטגי העיקרי של רוסיה באזור אסיה המרכזית והקווקז, בזכות מקומה הגאוגרפי, המעניק לה מעמד של הציר המרחבי; מדיניות חוץ ידידותית כלפי רוסיה, שנמנעת מלפעול נגד האינטרסים הרוסים במרחב ברית המועצות לשעבר; הימנעותה מתמיכה בגורמי אסלאם רדיקליים בשטחה של רוסיה; והתמיכה ברוסיה בוויכוח שבינה למדינות האזור בעניין מדיניות הובלת מקורות האנרגיה מאזור הים הכספי. כל אלה הופכים את טהרן לבעלת ברית רצויה לרוסיה. עם סין, רוסיה ממשיכה לבלום הטלת סנקציות קשות על איראן.

גם לאיראנים חשוב שיתוף פעולה זה כקלף לעימות עם המערב. בתמורה לתמיכה ולסיוע מגוון מצד רוסיה, נמנעה איראן בדרך כלל מפעילות חתרנית, כחלק מיצוא המהפכה האסלאמית, באזורי האינטרסים של רוסיה. עם זאת, לרוסיה יש מספיק סיבות להתייחס בחוסר אמון לאיראן. לרוסיה, הגם שאינה חוששת מאיום גרעיני ישיר מצד איראן, לכשזו תשלים את תכניתה הגרעינית, ברורים האתגרים, שאיראן גרעינית תיצור גם כלפיה, בשאיפותיה למימוש הגמוניה באזור. בתקופה האחרונה גובר שיתוף הפעולה של רוסיה עם המערב בנושא הכלת התכנית הגרעינית של איראן ושיתוף פעולה עם כוחות נאט"ו בלחמת טרור (כמו באפגניסטן). למרות חלופי דברים קשים בין השניים, בעקבות שיתוף פעולה של רוסיה עם המערב, נראה שרוסיה לא תוותר על מעמדה המיוחד מול איראן.

לרוסיה, הגם שאינה חוששת מאיום גרעיני ישיר מצד איראן, ברורים האתגרים, שאיראן גרעינית תיצור גם כלפיה, בשאיפותיה למימוש הגמוניה באזור.

טורקיה

טורקיה היא מדינה חשובה במיוחד מכלל אלה הממוקמות באזור, ויש לה אינטרסים מרחיקי לכת, לצד השפעה הולכת וגוברת על ענייני האזור. טורקיה, שהיא חברה בנאט"ו, פועלת לאורך זמן כבעלת ברית מערבית בכל הנוגע לאתגרי האזור, ואולם חלים בה לאחרונה תהליכים פנימיים, הגורמים שינויים בעמדותיה (הפוליטיות, לא הכלכליות)¹² שבכוחם להביא לניגודי אינטרסים עם המערב.

בין שיקוליה של טורקיה לקדם מעורבות באזור הנדון יש להזכיר את עובדת שליטתה של טורקיה בעבר בחלקים ממנו, לצד העובדה שמרבית האוכלוסייה המוסלמית באזורי ברית המועצות לשעבר דוברת ניבים של השפה הטורקית. אלה הזינו רעיונות פאן-טורקיים, שעדיין מקובלים על חלקים מהציבור במדינה

זו. מגמות כגון אלה מתנגשות בשאיפותיה של איראן לקידום השפעתה באותם האזורים עצמם, שכמה מהם אף הם נתונים בעבר לשלטון האיראני. בטורקיה מתחזקת כיום המגמה האסלאמית, המשפיעה על מניעיה לפעילות האזורית הנדונה. יש בכך גם כדי לאתגר את המאמץ של המערב, אך גם להתחרות עם גורמים אסלאמיים אחרים במירוץ אל ההגמוניה באזור. טורקיה אינה עוד גורם מערבי מובהק, ומצויה בצומת החלטה בנוגע להתפתחותה בין אסלאמיזציה ובין המערב. באשר תבחר, לבחירתה תהיה ללא ספק השפעה על המשחק הגאופוליטי באסיה המרכזית ובמזרח התיכון בכלל.

סין

סין, המתעצמת בקצב מהיר ואף מדאיג, לדידן של המעצמות האחרות, היא בבחינת איום עתידי על רוסיה, אם כי בשלב הנוכחי האינטרס המוביל של סין נתון לבלימת התבססותו של המערב באזורי ההשפעה החיוניים שלה. במכלול זה סין משתפת פעולה עם רוסיה, בייחוד בכל הנוגע לטרפוד ההתקדמות של הכוחות האמריקאיים לעבר גבולותיה.

בעייתה המרכזית של סין היא הפתרון לאספקת מקורות האנרגיה, רצוי תוך כדי אייתלות מרבית בארצות הברית או ברוסיה. האינטרס של סין הוא בפיתוח קשרים טובים עם איראן, הן כספקית האנרגיה והן כשותף אנטי-מערבי. נתיבי הולכת האנרגיה חשובים עבור הסינים לא פחות. רצוי דרך אסיה המרכזית, כדי להימנע מאזורים שקיימת בהם נוכחות של ארצות הברית.

מדינות אסיה התיכונה מנצלות את המצב, ויוצרות קשרים עם סין במישור הכלכלי, המחזקים את מעמדה העצמאי מול רוסיה והמערב. לאחרונה הופעל קו צינוורות להולכת גז מאסיה התיכונה לסין, באורך 1,833 ק"מ. במקורה, בניית קו זה היא תוצאה של ויכוח רוסי-טורקמני; למניעת ההפסדים בעקבות ההתנהלות של רוסיה החליטו הטורקמנים על סלילת נתיב אלטרנטיבי. קו זה חוצה את אוזבקיסטן ואת קזחסטן בדרכו לסין, לראשונה תוך כדי עקיפתה של רוסיה. נראה שזו מודאגת מאבדן מעמדה הכלכלי הדומיננטי באזור ופועלת לצמצום הנזק הנוצר מטרפוד שיתוף הפעולה בין מדינות אסיה התיכונה והקווקז לארצות הברית. מדיניות זו נתמכת כמובן על ידי הסינים.

בין הנושאים הרגישים המשפיעים על מדיניותה של סין במערכת יחסיה עם מדינות האזור, יש להזכיר אזורים בסין הגובלים במדינות אלה ומאוכלסים בקבוצות אתניות מוסלמיות ברובן. מבחינת הסינים, חדירת השפעות לאומיות ואסלאמיות לשטחם נתפסת כאיום על האינטרסים החיוניים שלהם, ובוודאי נותנת את אותותיה בגיבוש מדיניותם כלפי האזור הנדון בכללותו וכלפי מוקדי האסלאם הרדיקלי בפרט.

מדינות מרכז אסיה והקווקז

מכלול השיקולים האסטרטגיים הללו דוחף את סין מרמת הפעילות המקומית המוגבלת לעבר ההשתלבות במרחב הגאופוליטי הנדון, לרבות הקמת ציר עתידי עם איראן ומדינות אסיה התיכונה. משמעותן של התכניות האלה של הסינים, אם אכן יתגבשו, היא הגברת מעורבותה של סין בענייני אזור אסיה המרכזית והמזרח התיכון. הסינים חוששים שצמצום האתגר האיראני והרגעת המצב בעיראק ובאפגניסטן יביאו את הלחצים מצד המערב לפתחה של סין. גם שאלת עתיד היחסים בין רוסיה לסין נותרת פתוחה. לכן המצב המועדף מבחינת סין הוא המשך העימות המערבי-אסלאמי רדיקלי הנוכחי, המאפשר לה לגבש קשרים כלכליים ופוליטיים עם מדינות האזור.

סיכום ומסקנות

במציאות שהתפתחה בעקבות הזעזועים הגאופוליטיים אשר פקדו אזורים רחבים באסיה, התהוותה קשת של חוסר יציבות, וזו נהייתה גורם איום ממשי על המערכת הבינלאומית. קשת זו כוללת שרשרת של עימותים, המאיימים לגלוש גם לעבר אסיה התיכונה ולקווקז. קיים חשש להתפשטותו של איום זה, באמצעות טרור בינלאומי ו"יצוא המהפכה", גם אל האזורים האחרים. על רקע מגמה זו, לצד

שיקולים אינטרסנטיים מגוונים, התפתחה תחרות בין המעצמות (לרבות ארצות הברית ונאט"ו, רוסיה וסין) על ההגמוניה באזור אסיה המרכזית והקווקז. רוסיה מייחסת לאזור משמעות אסטרטגית, ומפנה לעברו מאמץ רב של פעילותה הבינלאומית, הנוגד את האינטרסים של המערב ומעצים את התחרות. הרוסים, עם הסינים, בסיוע איראן וגורמים אינטרסנטיים נוספים, פועלים נגד התבססות של ארצות הברית באזור. נכון להיום מעמדה של רוסיה באסיה המרכזית ובקווקז, לצד מעורבותה בנושא האיראני, מצדיק בעיני האמריקאים הצעות לשיתוף פעולה עמה בתמורה לווייתורים מופלגים מצידה, ונראה שאלה זוכים להיענות.

מכלול האינטרסים של רוסיה באזור ניתן לסיכום כדלקמן: השיקול הראשון והדומיננטי הוא הביטחון הלאומי של רוסיה, המחייב את אבטחת האזור, שהוא "הבטן הרכה" של רוסיה, החשופה ללחצים אסלאמיים, סיניים ואחרים בעתיד. הפתרון המועדף על רוסיה הוא יצירת רצועת ביטחון מול המערב והאסלאם ובניית נוכחות משפיעה ברפובליקות הסובייטיות לשעבר. השיקול השני הוא ההתמודדות הגלובלית עם המערב, המכוונת לשיפור מעמדה הבינלאומי של רוסיה, והמכתיב מעורבות מדינית באזור. השיקול השלישי הוא הכלכלי – שליטה בנתיבי הולכת מקורות האנרגיה, שישמש גם כמנוף השפעה אסטרטגי.

המכנה המשותף לכל השיקולים הללו הוא בסופו של דבר המכלול הגאופוליטי, המשלב יחדיו את כלל השיקולים שצוינו לעיל, והמתורגם למדיניות של השגת הגמוניה. ההתפתחות המרכזית העומדת על הפרק נוגעת לאיראן, שעתידה ישפיע

באופן גורף על כלל המערכת במרכז אסיה והמזרח התיכון; ואכן, באזור הנדון איראן נתפסת בעיני הרוסים והסינים כמדינת הציר, ולשיתוף הפעולה עמה מיוחסת משמעות רבה.

חשוב לציין שגם התהליכים במזרח התיכון מושפעים מההתרחשויות במרחב אסיה. אפשרי שרוסיה, בסופו של דבר, תבנה את מעמדה המשפיע במזרח התיכון בסיוע הנקודות שתצבור באזור אסיה. כאחת התוצאות האפשריות מכך, אפשר לצפות בעתיד לנסיון של

הסינים חוששים
שצמצום האתגר האיראני
והרגעת המצב בעיראק
ובאפגניסטן יביאו את
הלחצים מצד המערב
לפתחה של סין.

מעורבות רבה יותר מצד רוסיה בפעילות מדינית באזורנו, הן בנושאים שוטפים והן – ובעיקר – בתהליך המדיני. עובדה זו יש בכוחה להשפיע על כללי המשחק הקיימים.

הערות

- 1 קברדינו-בלקריה, צ'צ'ניה, קאראצ'יי-צ'רקסיה, דגסטן, אינגושיה, צפון אוסטיה, אדיגיה-אלאניה, ובמחוז וולגה – טטארסטן ובשקירוסטן.
- 2 אפשר להדגים את השינוי על ידי ציטוט של דוקו אומרוב (Dokku Umarov), שהחליף את הנשיא סדולאייב (A. Sadulayev). ב-2007 הצהיר אומרוב: "... now our enemy is not... only Russia but also America England, Israel –all these who wage war against Islam and Muslims."
- 3 למשל, באינגושיה פועלים ארגונים משפיעים "כליפאט" ו"ג'מאט אינגושי" (Chaliphate, Ingush Jamaat). בדגסטן פועלות "שאריות" ו"ג'נת" (Shariat, Jennet), בבשקירוסטן – ג'מאט חיזב-וט-טחריר (Hizb-ut-Tahrir), ובקברדינו-בלקריה – ג'מאט יארמוק (Yarmuk). Dobaev, Igor, "The North Caucasus: the process of 'Jihad. (Science-Information Bulletin, 9 (207), 2009. pp. 62-75.
- 4 רוסיה מקדמת את הקמת "צבא CSTO" (KCOP) – כוחות מיוחדים משותפים של מדינות CSTO.
- 5 CSTO (Collective Security Treaty Organization) נוסד ב-1992, חברות בארגון: רוסיה, ארמניה, בלרוס, קזחסטן, קירגיזסטן, טג'יקיסטן ואוזבקיסטן.
- 6 SCO (Shanghai Cooperation Organization) נוסד ב-2001; סין, חברה בו, ואיראן ופקיסטן – משקיפות.
- 7 Central Asian Cooperation Organization – ארגון כלכלי שמאחד את רוסיה, קזחסטן, קירגיזסטן, טג'יקיסטן ואוזבקיסטן; לטורקיה מעמד של משקיפה בארגון.
- 8 לדוגמה, ב-1994 סירבה (Organization of the Islamic Conference) OIC לצרף את צ'צ'ניה כחברה בארגון.
- 9 חברות בריטיות, אמריקאיות, איטלקיות, צרפתיות ונורווגיות מחזיקות ב-63 אחוז של מניות TBC וב-69 אחוז ממניות של BTE (Baku-Tbilisi-Erzurum Pipeline).
- 10 סוכנות הידיעות "רויטרס", 5 בדצמבר 2009.
<http://www.reuters.com/article/idUSTRE58S2HY20090929>
- 11 למשל, ארצות הברית היא מקור השקעות (FDI) הגדול ביותר, אחרי הולנד, בכלכלת קזחסטן. בתחום הביטחוני, מ-2001 עד 2009 היו לארצות הברית בסיסים צבאיים בקירגיזסטן (Manas) ובאוזבקיסטן (Hanabab), שנסגר ב-2005, אך שיתוף הפעולה עם האמריקאים נמשך. כך באוגוסט 2009 בלמו האוזבקים את הקמתו של בסיס צבאי רוסי בקירגיזסטן הסמוכה, ובו בזמן חתמו על הסכם שיתוף פעולה בתחום הביטחון עם האמריקאים. ראו: סטרצ'ק, מקסים (2009), "ארצות הברית נגד רוסיה בשיתוף פעולה עם טג'יקיסטן במרחב מדיני-ביטחוני". www.milpol.ru/data/2009/20_08/16.doc (ברוסית)
- 12 במישור הכלכלי לטורקיה אינטרסים מובהקים באזור. כל הנתיבים המרכזיים של הובלת גז ונפט ממדינות אסיה לאירופה, ובכלל זה נתיב "נבוקו", עוברים דרך טורקיה. היא ואיראן עומדות בראשו של ארגון לשיתוף פעולה כלכלי שמאחד עשר מדינות מאסיה מרכזית, ובהן פקיסטן ואפגניסטן.